

O IMPORTANTĂ INFORMAȚIE DESPRE VLAHII (ROMÂNII)
DIN TERITORIILE NORD-DUNĂRENE
(PRIMA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XIV-lea)
ÎN OPERA ISTORICULUI BIZANTIN IOAN CANTACUZINO

ION BICA*

Formarea statului feudal Țara Românească este rezultatul unui proces îndelungat de încheiere a formațiunilor prestatale. Pentru cunoașterea realităților social-politice dintre Carpați și Dunăre, în secolul al XIII-lea, „Diploma Ioaniților” este documentul fundamental. Cuprinzând înțelegerea din anul 1247 dintre regele ungar Bela al IV-lea și preceptorul ordinului iohanit Rembald, în vederea așezării cavalerilor în aceste părți, cu misiunea de a le apăra împotriva eventualelor noi invazii tătare, diploma dezvăluie existența mai multor cnezate, voievodate și „țări”. În aceste cnezate și voievodate dintre Carpați și Dunăre existau stăpâni ai pământului, feudali (maiores terrae), asimilați ca poziție social-juridică nobililor, după cum existau și țărani în dependența acestora¹.

La sfârșitul secolului al XIII-lea și începutul celui de al XIV-lea, evoluția internă și o serie de schimbări în situația internațională au îngăduit căpeteniilor românești de la sud-de Carpați să întemeieze un stat propriu de sine stătător. Criza izbucnită în Imperiul tătarăsc după moartea hanului Nogai și tulburările care au izbucnit în Ungaria după stingerea dinastiei arpadiene au determinat pe stăpânii feudali de la sud de Carpați să se strângă în jurul conducătorului din părțile Argeșului, Basarab, pe care l-au ales voievod și domn (1317-1352). În împrejurări care nu ne sunt suficient cunoscute, Basarab a unificat teritoriul dintre Carpați și Dunăre și a devenit astfel întemeietorul Țării Românești. El a reușit, de asemenea, să asigure țării sale un rol important în sud-estul Europei².

Creșterea prestigiului domniei Țării Românești, întinderea stăpânirii asupra Banatului de Severin și câștigarea autonomiei nu conveneau însă unor mari feudali maghiari și clerului catolic, care-și vedeau zădărnice planurile de expansiune teritorială și de catolicizare a populației ortodoxe.

* Universitatea din Pitești.

*Facultatea de Teologie Ortodoxă „Sfânta Muceniță Filoteia” din Pitești.

¹ Ștefan Pascu, *Formarea statelor feudale: Transilvania, Țara Românească și Moldova*, în vol. „Istoria României”, sub redacția: prof. univ. Miron Constantinescu, acad. prof. Constantin Daicoviciu, prof. univ. Ștefan Pacu, ediția a II-a, revăzută și adăugită, București, 1971, p. 104-105.

² Ștefan Ștefănescu, *Formarea statelor feudale românești Țara Românească, Moldova și Dobrogea (sec. XIV)*, în vol. „Istoria poporului român”, sub redacția acad. Andrei Oțetea, București, 1970, p. 125.

Insuccesul românilor și bulgarilor în lupta de la Velbudj, din 28 iulie 1330, împotriva sârbilor a fost considerat de feudații maghiari prilej potrivit pentru a începe expediția împotriva lui Basarab, campanie declanșată în toamna anului 1330. Din cronica pictată de la Viena (*Chronicon pictum Vindobonense*) și din alte izvoare contemporane cu evenimentele, la care se adaugă numeroase acte de cancelarie, cunoaștem cu destulă exactitate desfășurarea războiului din toamna anului 1330. Expediția s-a soldat cu un mare eșec, Basarab raportând la Posada (9-12 noiembrie) o strălucită victorie împotriva fostului său suzeran. Prin victoria militară obținută, poziția Țării Românești se consolidează tot mai mult, iar solidaritatea majorității feodalilor munteni în jurul lui Basarab devine mai puternică. Victoria voievodului Basarab a consacrat independența Țării Românești și a favorizat dezvoltarea țării, care a intrat într-o perioadă de prosperitate.

Ioan Cantacuzino provenea dintr-o mare familie care aparținea aristocrației feudale bizantine târzii, fiind înrudit după mamă cu familia Paleologilor. Proprietar al mai multor terenuri și așezăminte, el a avut un puternic suport economic care l-a ajutat în ascensiunea sa socială. În războiul dintre Andronic al II-lea și nepotul său Andronic al III-lea, Ioan Cantacuzino, care la vremea aceea era „mare domestic”, a intrat în alianță cu tânărul Paleolog. După victoria lui Andronic al III-lea (1328), el a devenit cel mai apropiat colaborator și om de încredere al împăratului. La moartea lui Andronic al III-lea, 15 iunie 1341, urcă pe tron fiul său, Ioan al V-lea Paleologul. Din cauză că era minor, pretențiile pentru preluarea regentei sunt ridicate de marele domestic Ioan Cantacuzino care, de fapt, conducea statul încă din timpul bazileului defunct. Împotriva lui se formează o opoziție puternică alcătuită din Ana de Savoia, împărăteasa mamă, patriarhul Ioan Calecas și megaducele Alexios Apocaukos. În aceste împrejurări Ioan Cantacuzino este silit să se retragă la Dydimoteichos (octombrie 1341). Urmarea acestui act, a izbucnit războiul civil, la început cu urmări nefavorabile pentru Cantacuzino, ceea ce l-a determinat să se refugieze la sârbi. Mai târziu, căderea adversarului său Apocaukos (1346) a adus, printre altele, o schimbare de mentalitate în gruparea partizanilor importanți ai reginei. Astfel, la 3 februarie 1347, Constantinopolul deschide porțile lui Ioan Cantacuzino, garnizoana și populația capitalei trecând de partea acestuia. Prin acordul încheiat între Ioan Cantacuzino și Ana de Savoia se hotără ca timp de zece ani să conducă singur imperiul. La 13 mai 1347, a avut loc încoronarea solemnă a lui Ioan Cantacuzino, iar mai târziu (21 mai) căsătoria fiicei acestuia, Elena, cu Ioan al V-lea Paleologul. Instalarea lui Ioan al VI-lea Cantacuzino la conducerea Bizanțului marchează, deopotrivă, victoria mișcării isihaste. În final, la 22 noiembrie, el abdică în favoarea împăratului legitim Ioan al V-lea Paleologul. Ioan Cantacuzino se retrage într-o mănăstire, călugărindu-se sub numele de Ioasaf, unde a și murit la 15 iunie 1383³.

³ Pentru activitatea politică a lui Ioan al VI-lea Cantacuzino, vezi: V. Parisot, *Jean Cantacuzène, home d'état et historien*, Paris, 1845; J. Dräseke, *Zu Johannes Cantacuzenos*, *Byzantinische Zeitschrift*, 9, 1900, p. 73-84; A. A. Vasiliev, *Histoire de l'empire byzantin*, traduit du russe par P. Brodin et A. Bourguina, préface de M. Ch. Diehl, tome II (1081-1453), Paris, 1932, p. 258-261; Charles Diehl, *Lysimaques Oeconomus*, Rodolphe Guillard, René Grousset, *L'Europe orientale de 1081 à 1453* (Histoire générale. Histoire du Moyen Âge, tome IX), Paris, 1945, p. 310-326; G. Ostrogorsky, *The Palaeologi*, în „Cambridge Medieval History. Volume IV. The Byzantine Empire. Part I. Byzantium and its Neighbours”, edidat J. M. Hussey, with the editorial assistance D. M. Nicol and Gowan”, Cambridge, 1966, p. 351-353, 357-367; E. Frances, *Quelques*

În ceea ce privește activitatea sa culturală, el se remarcă în primul rând prin lucrările sale memorialistice, cunoscute sub titlul de *Istории* (Ἱστορίαι), în patru cărți, care relatează evenimente petrecute între anii 1320-1356, scrise după abdicarea sa de la conducere. Scrierea istorică a lui Ioan Cantacuzino reprezintă, alături de cea a contemporanului său Nichifor Gregoras, unul dintre cele mai importante izvoare de istorie bizantină din prima jumătate a secolului al XIV-lea. Scrisă într-o limbă de un clasicism temperat, nu foarte arhaizantă, bine construită *Istoria* este o operă plină de informații de cea mai mare valoare și, în aparență, foarte obiectiv prezentate. Totuși se poate simți și o notă personală, de apărare a politicii autorului⁴.

Referindu-se la intervenția țarului Mihail al III-lea Șişman al Bulgariei (1323-1330) în disputa dintre Andronic al II-lea (1282-1328) și nepotul său Andronic al III-lea, din anii 1323-1324, Ioan Cantacuzino afirmă că Mihail a fost ajutat de *ungro-vlahi*, în timp ce bizantinii se pregăteau să asedieze orașul Filipopolis (ὁ δὲ τῆν ἰδίαν στρατιὰν ἐξ Οὐγγροβλάχων κατὰ συμμαχίαν οὐκ ὀλίγην, βασιλεὺς μὲν τῷ Ρωμαίων Φιλιππούπολιν πολιορκοῦντι ἐπιέναι οὐκ ἔγνω δειν)⁵.

În momentul când au început marile năvăliri ale slavilor peste Dunăre, adică în cursul celei de a doua jumătăți a secolului al VI-lea, a existat în Răsăritul Europei, din Transilvania până în Macedonia și de la Marea Neagră până la cea Adriatică, o foarte puternică populație romană; cea din Dacia era în legătură nemijlocită cu cea din Peninsula Balcanică. În special era bine romanizată partea dinspre apus și miazănoapte a peninsulei, așadar tocmai partea care se învecina sau era mai aproape de ținuturile noastre⁶. Limba celei mai mari părți a romanității balcanice, legată strâns până la invazia slavă de romanitatea dacică, este aceeași cu limba vorbită de românii din Carpați⁷.

Prăbușirea frontierei dunărene a Imperiului bizantin la începutul secolului al VII-lea a reprezentat o cotitură decisivă în destinele romanității balcanice. Avaro-slavii străpung defensivă bizantină și iau cu asalt metropolele dunărene, ajungând apoi să asedieze Thessalonichul și Constantinopolul. Marea slavă inundă literalmente peninsula, ajungând până în Peloponez și apoi în insulele Arhipelagului și chiar în Asia Mică. Așezarea slavilor la sud de Dunăre a avut un efect considerabil asupra populației

aspects de la politique de Jean Cantacuzène, Revista di studi bizantini e neoellenici, 15, 1968, 2, p. 167-176; G. Weiss, *Johannes Kantakuzenos-Aristokrat, Staatsman, Kaiser und Mönch - in der Gesellschaftsentwicklung von Byzanz im 14. Jahrhundert*, Wiesbaden, 1969; T. Teoteoi, *Jean Cantacuzène sur l'état byzantin, vue principalement à la lumière de son Histoire*, Revue des études sud-est européennes, 12, 1975, 2, p. 167-185; M. Cojoc, *Ioan VI Cantacuzino - împărat, istoric și monah*, Biserica Ortodoxă Română, 109, 1991, 1-3, p. 131-152; Warren Treadgold, *O istorie a statului și societății bizantine*, vol. II (1025-1453), traducere de Mihai-Eugen Avădanei, ediție îngrijită de Victor Spinei și Bogdan-Petru Maleon, Iași, 2004, p. 180-196; Stelian Brezeanu, *O istorie a Bizanțului*, București, 2004, p. 301-306; Ion Bica, *Istoria Bizanțului (324-1453)*, Pitești, 2002, p. 237-253.

⁴ M. Cojoc, *op. cit.*, p. 145-150.

⁵ Ioannis Cantacuzeni eximperatoris, *Historiarum libri IV*, ed. L. Schopen (Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae), Bonn, vol. I, 1828, p. 175; Cf. *Izvoarele istoriei României*. III. Scriitori bizantini (sec. XI-XIV), publicat de Alexandru Elian și Nicolae Șerban Tanașoca, București, 1975, p. 483.

⁶ Constantin C. Giurescu-Dinu C. Giurescu, *Istoria românilor*. Vol. I. Din cele mai vechi timpuri până la întemeierea statelor românești, București, 1974, p. 188.

⁷ Stelian Brezeanu, *Romanitatea sud-dunăreană în veacul de mijloc*, în vol. „Romanitatea orientală în Evul Mediu. De la cetățenii romani la națiunea medievală.”, București, 1999, p. 25-26.

romanice din răsăritul Europei. În afară de faptul că au împuținat-o prin luptele ce însoțeau repetatele lor expediții dar, cu timpul au dislocat-o, au împărțit-o în două mari grupe: una spre miazănoapte, cuprinzând pe dacoromâni, și alta spre miazăzi cuprinzând pe macedoromâni. Din grupa dacoromânilor s-a despărțit apoi o parte, aceea dinspre vest, ai căror urmași sunt istroromânii, iar din grupa macedoromânilor s-au despărțit meglenoromânii⁸.

În răstimpul dintre secolele VII-X, transformări importante din punct de vedere etnic s-au acumulat atât în natura populației romanizate de la sud de Dunăre cât și a societății bizantine. Izolați în marea masă a populației slave și siliți la un mod de viață traco-romanii de la sudul Dunării au dobândit o fizionomie aparte și o limbă proprie, în ultimă instanță s-au constituit într-un popor nou, termenul de *romanus*, prin care se autodefineau, își pierde semnificația politică de odinioară, datorită izolării de teritoriul României, și dobândește un conținut etnic, deosebindu-i de populația vecină slavă, bulgară, greacă și albaneză⁹. Așadar, în decursul Evului mediu constatăm existența, în toată regiunea Peninsulei Balcanice, a unei populații de limbă romanică - denumită în izvoarele bizantine cu termenul de *vlahi* - care nu sunt altceva decât urmașii vechii populații romanizate. Preluarea de către bizantini a termenului „*vlah*” (βλάχος), de origine germană, pătruns însă în greacă prin filieră slavă, pentru a denumi populația de limbă latină din Balcani are loc în împrejurările marilor mutații etnice europene din secolele IX-XI¹⁰. Un grup compact de vlahi locuiau munții Pindului și ținuturile de prin prejur, cunoscute de altfel sub numele de Vlahia, și anume *Vlahia Mare* în Tesalia, *Vlahia Mică* în Etolia și Acarnania și *Vlahia de Sus* în Epir. De asemenea, și Macedonia propriu-zisă, în special partea de apus de fluviul Vardar, cu ținutul Moglenei (localitățile Bitolia, Ohrida, Veria, Vlahoklisura, Moscopole), era plină de populație vlahă¹¹.

După mai bine de patru secole, sursele bizantine rup tăcerea asupra uneia dintre cele mai extinse grupări etnice din Balcani, la sfârșitul secolului al X-lea și începutul celui de al XI-lea, când ea se impune din nou atenției izvoarelor vremii, romanitatea sud-dunăreană apare sub un nume nou pe scena istoriei. Prima mențiune despre vlalii din Balcani datează din anul 976 și se datorează cronicarului bizantin Kedrenos. Acesta relatează că, în acest an, David unul dintre frații țarului bulgar

⁸ Constantin C. Giurescu, Dinu C. Giurescu, *op. cit.*, p. 188.

⁹ Stelian Brezeanu, *De la populația romanizată la vlalii balcanici*, în vol. „Romanitatea orientală în Evul Mediu. De la cetățenii romani la națiunea medievală.”, București, 1999, p. 64.

¹⁰ Stelian Brezeanu, *Românii și „tăcerea surselor” în „mileniul obscur”*, în vol. „Romanitatea orientală în Evul mediu. De la cetățenii romani la națiunea medievală”, București, 1999, p. 44.

¹¹ În legătură cu vlalii din sudul Dunării, vezi următoarea bibliografie: G. Murnu, *Istoria românilor din Pind, Vlahia Mare, 980-1250. Studiu istoric după izvoare bizantine*, București, 1913; Silviu Dragomir, *Vlalii și morlaccii. Studiu din istoria românismului balcanic*, Cluj, 1924; A. Sacerdoțeanu, *Vlalii din Calcidica*, în vol. „În memoria lui Vasile Pârvan”, București, 1934, p. 303-311; I. Nistor, *Originea românilor din Balcani și Vlahiile din Tesalia și Epir*, București, 1944; Silviu Dragomir, *Vlalii din nordul Peninsulei Balcanice în Evul Mediu*, București, 1959; George Murnu, *Studii istorice privitoare la trecutul românilor de peste Dunăre*, ediție îngrijită și studiu introductiv de Nicolae Șerban Tanașoca, București, 1984; Neagu Djuvara, *Sur un passage controversé de Kékauménos*. 1) De l'origine des Vlaques de Grèce. 2) L'auteur n'est pas Katalalôn Kékauménos, *Revue Roumaine d'Histoire*, XXX, 1991,1-2, p. 23-66; P. Ș. Năsturel, *Valaques, Coumans et Byzantins*, Byzantina, I, 1969, p. 169-186; E. Stănescu, *Les βλάχοι de Kinnamos et Choniates et la présence militaire byzantine au nord du Danube sous les Comnènes*, *Revue des études sud-est européennes*, IX, 1971, 3, p. 585-593;

Samuel, a fost ucis între Castoria și Prespa, la locul numit „Stejarii frumoși” de niște „Vlahii chervangii”(cărăuși)¹². A doua oară, vlahii sunt amintiți în anul 980 într-o cronică bizantină anonimă, unde se spune că împăratul Vasile al II-lea Macedoneanul (976-1025) a dat lui Niculiță stăpânirea peste „vlahii din Elada”¹³. După desființarea statului bulgar, mai precis în anul 1020, același împărat bizantin, Vasile al II-lea, dă un edict prin care hotărăște ca „vlahii din toată Bulgaria” să depindă din punct de vedere ecleziastic de arhiepiscopia de Ohrida¹⁴. Mai apoi în secolul al XI-lea, românii din Balcani sunt menționați în izvoarele bizantine, în anul 1066, când se răscoală „vlahii” din Tesalia, precum și pe tot parcursul secolului al XII-lea, până la revolta Asăneștilor, în urma căreia ia naștere statul vlaho-bulgar (1186).

Ungrovlahii din *Istoria* lui Ioan Cantacuzino, care îl ajută pe țarul bulgar în lupta împotriva bizantinilor, în anul 1323, sunt *vlahii* (românii) care locuiau în teritoriul dintre Carpați și Dunăre, la începutul secolului al XIV-lea, aflat în vecinătatea Ungariei angevine. În istoriografia bizantină din secolul al XIV-lea, țara locuită de acești *ungrovlahi* este desemnată cu termenul de *Ungrovlahia*, adică *Vlahia* (Țara Românească) de lângă Ungaria, termen geografic prin care bizantinii denumeau Vlahia din stânga Dunării pentru a o deosebi de Vlahiile din Peninsula Balcanică¹⁵.

Populația vlahă (română) dintre Carpați și Dunăre împărtășea credința creștină ortodoxă a Bizanțului. Mărturie, în acest sens, sunt bisericile de zid ortodoxe, scoase la iveală de cercetările arheologice efectuate în ultimele decenii, toate prezentând elemente artistice specifice lumii bizantino-balcanice¹⁶. După moartea lui Basarab I, fiul și succesorul acestuia, Nicolae Alexandru, ca urmare a consolidării statului feudal Țara Românească, în anul 1359, cu aprobarea patriarhului de Constantinopol, înființează o mitropolie la Curtea de Argeș, punând prin aceasta bazele organizării bisericești în teritoriile românești nord-dunărene. Ca prim mitropolit „a

¹² Cedrenus Georgius, *Historiarum compendium* (Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae), tomus alter, Bonn, 1839, p. II, 434; Cf. *Izvoarele istoriei României*. III. Scriitori bizantini (sec. XI-XIV), publicate de Alexandru Elian și Nicolae-Șerban Tanașoca, București, 1975, p. 144-145.

¹³ Eugen Stănescu, *Byzantinovlahica*. I: Les Vlaques à las fin du Xe siècle-début du XIe et la restauration de la domination byzantine dans la Péninsule Balcanique, *Revue des études sud-est européennes*, VI, 1968, 3, p. 424-427.

¹⁴ B. Granič, *Kirlichenrechtliche Glossen zu den vom Kaiser Basileios II dem autokephalen Erzbisum von Achrida verliehenen Privilegien*, Byzantion, XII, 1937, p. 395-415; Mathias Gyoni, *L'évêché vlaque de l'achevêché bulgar d'Achris aux XIe siècles*, în „Études slaves et roumains”, I, 1948, 3, p. 148-149; Gyula Moravcsik, *Byzantinoturcica*. I. Die byzantinischen Quellen der Geschichte der Türkvolker, Berlin, 1958, p. 228-229; Ion Bica, *Organizarea administrativ-militară și bisericească a Peninsulei Balcanice în timpul împăratului Vasile al II-lea Macedoneanul (976-1025)*, *Buletin științific. Seria: Studii istorice*, Pitești, 2002-2003, 1-2, p. 46-48; Ion Bica, *Thema Paristrion (Paradounavon) în istoriografia bizantină și română*, Pitești, 2003, p. 194-195.

¹⁵ N. Iorga, *Condițiile de politică generală în care s-au întemeiat bisericile românești în veacurile XIV-XV*, în vol. „Studii asupra Evului mediu românesc”, ediție îngrijită de Șerban Papacostea, București, 1984, p. 96; N. Șerbănescu, *Titlatura mitropoliților, jurisdicția, hotarele și reședințele mitropoliei Ungrovlahiei*, *Biserica Ortodoxă Română*, LXXVII, 1959, 7-10, p. 709; Eugen Stănescu, *Byzance et les pays roumains aux IX-XV siècles*, în „Actes du XIV Congrès International des études byzantines”, publiées par les soins de M. Berza et Eugen Stănescu, Bucarest, 1974, p. 264; Contantin C. Giurescu, Dinu C. Giurescu, *Istoria românilor din cele mai vechi timpuri până astăzi*, ediția a doua revăzută și adăugită, București, 1975, p. 246, 260; Constantin Rezachievici, *Istoria popoarelor vecine și neamul românesc în Evul Mediu*, București, 1988, p.264.

¹⁶ Ion Bica, *Bisericile ortodoxe din secolul al XIII-lea descoperite în regiunea Argeș-Muscel*, *Argessis. Studii și comunicări. Seria istorie*, Pitești, p. 65-72.

toată Ungrovlahia”(πάσης Ούγγροβλαχίας) a fost numit Iakint, transferat de Patriarhia constantinopolitană de la Vicina (localizată undeva, în Dobrogea, la gurile Dunării).

Informația oferită de istoricul bizantin Ioan Cantacuzino este foarte importantă pentru istoria teritoriilor nord-dunărene în secolul al XIV-lea, deoarece constituie prima menționare a vlahilor (românilor) de la nord de fluviu în izvoarele bizantine. Această populație era majoritar ortodoxă, ceea ce a și condus, în cele din urmă, la recunoașterea de către Patriarhia de Constantinopol a mitropoliei Ungrovlahiei (Țării Românești), cu sediul la Curtea de Argeș.

A IMPORTANT INFORMATION ABOUT VLACHS (ROMANIANS)
OF NORTH-DANUBIAN TERRITORIES
(THE FIRST HALF OF XIV-th CENTURY)
IN THE WORK OF HISTORIAN JOHN CANTACUZENUS

Abstract

The information presented by the Byzantine historian John Cantacuzenus is very important for the history of the north-danubian territories in the XIV-th Century because it represents the first reference about Vlachs (Romanians) to North of Danube in Byzantine sources. This Vlachs represented a orthodox majority, in year 1359, the Byzantine Patriarchate of Constantinople acknowledged the metropolis of Wallachia, with the center in Curtea de Argeș.